

حریم خصوصی در حقوق کیفری ایران

آیت الله پرویزی فرد^۱، مسعود حقداریان^۲

^۱ استادیار و عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کنگاور

^۲ دانشجوی کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کنگاور

چکیده

حریم خصوصی، محدوده ای از اعمال و ویژگی های هر شخص است که برای عموم آشکار نبوده و یا تمایل به افشای آن ندارد. اشخاص هیچگونه ورود و نظارت دیگران بر این فضا را بر نمی تابند و نسبت به ورود غیر، واکنش نشان می دهند. وجود تعالیمی در اسلام همچون لزوم رعایت کرامت ذاتی بشر، حرمت و احترام و عرض و آبرو، لزوم کتمان سر و تصریح آیات و روایات متعدد بر حرمت تجسس در زندگی خصوصی اشخاص، ممنوعیت ورود به منزل بدون اذن، ممنوعیت استراق سمع، افشاء سر و ... بیانگر ارزش حق بر حریم خصوصی در نظام حقوقی است. در حقوق ایران نیز در قوانین عادی، موادی پراکنده از جمله در قانون مسئولیت مدنی و قانون مجازات اسلامی به این موضوع اشاره دارد و حمایت های مدنی و کیفری از این حریم پیش بینی شده است اما در صورت تصویب لایحه حریم خصوصی که به طور مشخص به این موضوع پرداخته و جوانب مختلف را در نظر گرفته است، گامی موثر در این زمینه برداشته خواهد شد. البته برخلاف قوانین اساسی کشورهایی که از حریم خصوصی به صورت مشخص و در قالب اصل یا اصول خاصی حمایت کرده اند، در قانون اساسی ایران متن خاصی که از حریم خصوصی، تحت این عنوان حمایت کرده باشد، وجود ندارد.

واژه های کلیدی: حریم خصوصی، حقوق کیفری، ایران.

مقدمه

انسان‌ها بنا بر فطرت خود، قلمروهایی را محدوده خصوصی خویش می‌دانند و در آن پناه می‌گیرند. در این پناه‌گاه امن خصوصی است که زندگی و حیات برای آنان میسر می‌شود و (انسانیت) معنا و مفهوم می‌یابد: شخصیت و آبرو، ناموس، خانه و محل کار و اموال از آن جمله‌اند. ورود خود سرانه و بی‌ضابطه به این قلعه مقدس در حکم کشتن افراد و فرو ریختن دیوار انسانیت آنان است. توجه به حریم خصوصی به عنوان یکی از اساسی‌ترین مصادیق حقوق بشر، از توجه به شأن و منزلت انسانی و ارزشهای مبتنی بر انواع آزادی‌ها نشأت گرفته و امروزه به یکی از کانونی‌ترین مباحث در جامعه اطلاعاتی و یکی از مهم‌ترین مسائل حقوق بشر در عصر جدید تبدیل شده است. اگر تا به حال این نگرانی منحصر به کشورهای ثروتمند و توسعه‌یافته بود، با ورود کشورهای در حال توسعه و محروم به دنیای دیجیتال، با یک مشکل جهان‌شمول روبه‌رو خواهیم بود؛ زیرا پژوهش‌های دانشگاهی انجام شده نشان می‌دهند که حریم خصوصی ماهیتاً موضوعی فرا فرهنگی است. آنچه بین فرهنگ‌ها متفاوت است، شکل خاص نگرانی از بابت حریم خصوصی است.

پذیرش و شناخت حریم خصوصی به عنوان یک حق انسانی، ریشه‌ای عمیق در تاریخ دارد. در انجیل، اشارات بی‌شماری به این موضوع شده و در قوانین یهود، از دیرباز مکتوم ماندن مسائل شخصی از نظر دیگران، به رسمیت شناخته شده است. «در سوگند بقراط که به ۳۰۰ سال قبل از میلاد بر می‌گردد پزشکان سوگند می‌خورند که رابطه آنان با بیماران محرمانه بماند.» (سامارا جیوا، روهان، «تفاوت طبقاتی در حریم شخصی» ص ۲۱ به نقل از بروجردی) موضوع حریم خصوصی در قرآن مجید و احادیث نبوی هم مورد توجه و تکریم فراوان قرار گرفته است. در حالی که حریم خصوصی در همه قوانین الهی وجود داشته، قوانین وضعی صدها سال است که به این موضوع توجه نشان داده‌اند. در سال ۱۳۶۱ میلادی، یک قاضی انگلیسی حکم دستگیری کسانی را صادر کرد که دزدانه به خانه افراد نگاه و یا استراق‌سمع می‌کردند. در سال ۱۷۶۵ میلادی، لرد کامدن انگلیسی قانون را وضع کرد که بر اساس آن برای ورود به خانه‌های مردم و مصادره یادداشتها و مکتوبات آنان، داشتن مجوز الزامی شد.

یکی از نمایندگان مجلس انگلیس به نام ویلیام پیت در این زمینه نوشت: «حتی فقیرترین مردم در کلبه محقر خویش می‌توانند از دستورات شاه سرپیچی کند. کلبه این مرد فقیر می‌تواند بسیار محقر باشد، سقف آن بلرزد و چکه کند، باد و طوفان در آن وارد شود، اما شاه انگلستان نمی‌تواند به آن وارد شود و هیچ‌یک از نیروهای پادشاه هم جرأت ندارد که از آستانه این کلبه ویرانه قدم به درون بگذارند.»^۱ کشورهای مختلفی در طی قرون و اعصار، با وضع قوانین مختلف از حریم خصوصی حمایت کرده‌اند. در سال ۱۸۵۸، در فرانسه قانونی وضع شد که انتشار مسائل خصوصی را ممنوع کرد و برای حریم شکنان مجازات‌هایی در نظر گرفت. در سال ۱۸۸۹، قوانین نروژ، انتشار اطلاعات مربوط به افراد و امور خصوصی آنها را ممنوع اعلام کرد. از سال ۱۸۹۰ هم در قوانین عمومی آمریکا، این حق به رسمیت شناخته شده است.

اعلامیه جهانی حقوق بشر را که در سال ۱۹۴۸ منتشر شد، می‌توان شاخص مدرن حفظ حریم خصوصی در سطح بین‌المللی دانست که به طور خاص از حریم مکانی و ارتباطی حمایت می‌کند. بنا بر ماده ۲۱ این قانون: «حریم خصوصی، خانواده، خانه و مکاتبات، آبرو و حیثیت افراد نباید مورد تعرض و مزاحمت واقع شود. هر کس این حق را دارد که علیه چنین مزاحمت‌هایی مورد حمایت قرار گیرد.» به این ترتیب و از آن پس، در بسیاری از معاهدات بین‌المللی مربوط به حقوق بشر، حریم خصوصی به عنوان یک «حق» به رسمیت شناخته شده است. ماده ۱۷ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، ماده ۱۴ کنوانسیون سازمان ملل در مورد حقوق کارگران مهاجر و ماده ۱۶ کنوانسیون سازمان در مورد حمایت از کودکان، از جمله این معاهدات هستند.

^۱ - Speech on the Excise Bill 1763 به نقل از بروجردی

پیشینه تحقیق

واعظی سیدمجتبی، علی پور سیدعلی، بررسی موازین حقوقی حاکم بر حریم خصوصی و حمایت از آن در حقوق ایران، مطالعات حقوق خصوصی (حقوق خصوصی): پاییز و زمستان ۱۳۸۹، دوره ۷، شماره ۱۷؛ صص ۱۶۳-۱۳۳. در چکیده مقاله آمده است:

حریم خصوصی، از موضوعات بنیادین حقوق بشری و یکی از مفاهیم نظام های حقوقی توسعه یافته است که ارتباط بسیار نزدیکی با کرامت انسان ها دارد، بنابراین پشتیبانی و حمایت از شخصیت افراد و حقوق شهروندان، نیازمند حمایت از حریم خصوصی است. در نظام حقوقی ایران، حریم خصوصی به صورت مشخص و معنون حمایت نشده و در واقع، موضع حقوق موضوعه ایران در مواجهه با حریم خصوصی، تحویل گرایانه است. حقوق و آزادی ها به منزله حریم خصوصی به طور ضمنی و در میان سایر قواعد حقوقی، به طور ناقص، مورد حمایت قرار گرفته اند. قانون اساسی، قانون مجازات اسلامی، قانون آیین دادرسی کیفری، قانون آزادی اطلاعات، قوانین و مقررات مربوطه به ارتباطات پستی، تلفنی و قانون مطبوعات در زمره قوانین و مقرراتی هستند که گاه ضمنی و گاه صریحاً از برخی مصادیق حریم خصوصی حمایت کرده اند. البته برخلاف قوانین اساسی کشورهایی که از حریم خصوصی به صورت مشخص و در قالب اصل یا اصول خاصی حمایت کرده اند، در قانون اساسی ایران متن خاصی که از حریم خصوصی، تحت این عنوان حمایت کرده باشد، وجود ندارد.

۱- ادبیات تحقیق

۱-۱-۱- تعریف لغوی حریم

(حرمت)، (تحريم)، (حرام)، (احرام) و (حریم) از یک ریشه اند و با هم قرابت معنایی دارند و همگی از ماده (ح ر م) مشتق شده اند. با این حال، در لغت، چندین معنی برای واژه حریم برشمرده اند. (حریم) از (حرمت) به معنای (منع). جوهری گوید: (حرمت آن چیزی است که هتک آن جایز نیست). (جوهری، صحاح، ج ۵، ص ۱۸۹۵) این منظور نیز این معنی را تأکید می کند و می نویسد: حریم را به این دلیل حریم نامیده اند که منع صاحبش از تصرف در آن یا تصرف دیگران در آن (بی اجازه مالک) حرام است. (ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۲، ص ۱۲۵) و بستانی هم می گوید: حریم در لغت به هر چیزی که مستلزم حمایت باشد گفته می شود. به همین دلیل، به زنان و مسکن مردان، حریم اطلاق می گردد. (الپترس البستانی، دایرةالمعارف، ج ۷، ص ۱۹). طریحی هم معتقد است: (اصل التحريم المنع؛ اصل معنای تحريم منع است.) و می افزاید: حریم چاه و غیر آن، به محل های اطراف آن اطلاق می گردد که کسی نمی تواند در آن مکان فرود آید و یا ادعایی نسبت به آن بنماید. (طریحی، ۱۴۱۴ ق، ج ۶، ص ۳۹)

۱-۱-۲- تعریف لغوی خصوصی

خصوصی در لغت به معنای «مقابل عمومی»، «ویژه» و «اختصاصی» است، [مثلاً] جلسه خصوصی ... درباره جلساتی گفته می شود که غیر از اعضای تشکیل دهنده آن، کسی دیگر در آن حضور ندارد؛ مقابل جلسه عمومی (دهخدا، ۱۳۷۳، ماده خصوص و خصوصی)

در زبان عربی برای حکایت از این معنا، واژه «الخاصه» به کار می رود که آن نیز به معنای غیر عمومی و اختصاصی است. (فراهیدی، ۱۴۱۴ ق، ذیل ماده خصوصی؛ طریحی، ۱۴۱۴ ق: ذیل ماده خصص)

۱-۱-۳- تعریف لغوی حریم خصوصی

چون ترکیب حریم خصوصی اصطلاحی جدید است، در هیچ یک از کتابهای لغت عربی و فارسی معنایی برای آن ذکر نشده است؛ حتی در کتابهای لغت انگلیسی به انگلیسی نیز نیامده است؛ اما در بحث های تخصصی، در عربی واژه (الحياة الخاصة «الخصوصية») و در فارسی «حریم خصوصی» و در انگلیسی:

«private right» یا «private domain» برای حکایت از آن به کار می رود.

۱-۲- تعریف اصلاحی حریم خصوصی

۱-۲-۱- حریم خصوصی از منظر قرآن کریم و روایات

هر کس در جامعه دو شخصیت دارد: شخصیتی که با آن در بین مردم زندگی می کند و شخصیتی که با آن برخورد است. فاصله این دو شخصیت در بین افراد نسبی است ممکن است در شخصی این دو حوزه کاملاً متضاد باشد و در شخص دیگری از همگونی فزون تری برخوردار باشد. در هر صورت اصل وجود دو شخصیت برای افراد تردید ناپذیر است لذا کسی دوست ندارد که شخصیت و رفتار و کردارهای ناشی از شخصیت درونی و خصوصی او برای دیگران آشکار باشد و تجاوز به این حریم را شکسته شدن شخصیت و از بین رفتن کرامت خود تلقی می کنند.

شکستن حریم خصوصی خصوصی افراد در واقع ضربه زدن و اهانت به کرامت انسانی است و از نگاه قرآن بسیار مذموم است. قرآن در آیه ای چنین مشکل از این حریم شکنی را یاد می کند و از آن نهی کرده و فرموده است: «ای کسانی که ایمان آورده اید از بسیاری از گمان ها بپرهیزید که پاره ای از گمان ها گناه است و جاسوسی نکنید و برخی از شما غیبت بعضی نکنید آیا کسی از شما دوست دارد که گوشت برادر مرده اش را بخورد؟ از آن کراهت دارید از خدا بترسید که خدا توبه پذیر مهربان است.» (حجرات/۴۹) گمان درباره دیگران ورود به حوزه خصوصی آنهاست و با شکسته شدن کرامت انسانی گره خورده است. آیه شریفه در بالا به طور مطلق هرگونه جاسوسی را نهی می کند زیرا در این کار بسیاری از چیزهایی که با شخصیت بیرونی افراد در تضاد است برای مردم آشکار می گردد و انسانها در نگاه افراد دیگر جامعه خوار و بی مقدار می شوند. (محمد علی سلطانی، کرامت انسان از نگاه قرآن، مجله آیین پژوهش شماره ۱۰۲)

رسول خدا (ص) فرمود: من مأمور نیستم از نهان و پنهان مردم جست و جو کنم. (کنز العمال، ج ۳، ش ۵۱۰۵۱) و نیز امام صادق (ع) فرمود: از مرام و باورهای مردم جست و جو مکن تا تنها و بی همراه بمانی. (ری شهری، میزان الحکمه، ج ۱، ص ۱۹۳)

۱-۲-۱-۲- حریم خصوصی از منظر فقها

حریم در فقه نیز به معنای منع است یعنی چیزی که نزدیک شدن به آن برای غیر صاحبش ممنوع است. (مجلسی، ۱۴۰۶ ق، ج ۶، ص ۲۴۱؛ صدر، ۱۴۱۷ ق، ج ۵، ص ۹۹) موضوع حریم در فقه از دو جنبه مورد بحث و بررسی قرار گرفته است؛ یکی جنبه اقتصادی و دیگری جنبه اخلاقی. جنبه اقتصادی به مال بر می گردد؛ اما جنبه اخلاقی مربوط به مال نیست؛ بلکه مربوط به مالک مال است و لذا حریم، به خود انسان نیز اضافه می شود. بر این اساس، فقها برای حریم، دو مصداق ذکر کرده اند؛ یکی در مورد اموال و دیگری در مورد انسان. آنان معمولاً مصداق اول را در باب «احیاء موات» و مصداق دوم را در ابواب «جهاد» و «حدود» مطرح کرده اند که به هر یک از این دو کاربرد می پردازیم:

۱-۲-۱-۲-۱- کاربرد حریم در اموال

مرحوم علامه حلی، حریم در کاربرد نخست را این گونه تعریف کرده است: حریم، اشاره است به مواضع نزدیک [یک چیز] که استفاده کامل از آن چیز، نیازمند به آن مواضع باشد؛ همانند راه به سوی آب و محل ریختن خاک [چاه] و مانند آن. (علامه حلی، ص ۱۳، باب احیاء الموات)

حضرت امام خمینی نیز در مورد این کاربرد چنین بیان نموده است:

کسی که زمین بایری را برای احداث خانه، باغ، مزرعه یا غیر آنها آباد کند، آن مقدار از زمین بایر اطراف آن که استفاده کامل از شیء احداث شده، نیازمند آن است و عادتاً متعلق به مصالح آن است، تابع شیء احداث شده بوده و حریم نامیده می شود (خمینی، ۱۳۷۹، ج ۲، ص ۱۸۹)

مرحوم صاحب جواهر، همین تعریف را با کمی اختلاف در عبارت، از مرحوم شهید نقل نموده است (نجفی، ۱۳۹۲ ق، ج ۳۸، ص ۳۲) در عبارات دیگر فقها نیز مشابه همین تعریف آمده است. (شیخ طوسی، ۱۴۱۵ ق، ج ۳، ص ۵۳۰؛ فخرالمحققین، ۱۳۸۷ ق، ج ۲، ص ۲۳۲؛ شهید اول، ۱۴۱۴ ق، ج ۳، ص ۵۸؛ طباطبائی، ۱۴۲۲ ق، ج ۱۲، ص ۳۴۹ و ۳۵۴ به بعد؛ حسینی عاملی، ۱۴۲۸ ق، ج ۱۹، ص ۴۳ به بعد؛ صدر، ۱۴۱۷ ق، ج ۵، ص ۹۸؛ مغنیه، ۱۴۱۳ ق، جزء ۵، ص ۴۹) در مورد این مصداق

از حریم، تذکر این نکته لازم است که تعریف حریم در این مصداق، گر چه عام است و منقول و غیر منقول را شامل می شود و عبارات برخی از فقها نیز به گونه ای است که موهم عمومیت حریم نسبت به هر چیزی است همانند اینکه فرموده اند: «حریم کل شیء مقدار ما يتوقف عليه الانتفاع به» (خوئی، ۱۴۱۰ ق، ج ۲، ص ۱۵۳، مسأله ۷۱۱) اما از ذکر موارد دارای حریم در کلمات فقها مشخص می شود که این مصداق حریم، اختصاص به اشیاء مملوک غیر منقول دارد؛ یعنی گویا چیزی که مملوک و منقول نباشد، حریم ندارد. البته حریم در مورد مسجد، رودخانه، جاده و امثال آنها نیز به کار رفته است که آنها ملک کسی نیستند؛ اما موارد مذکور، مربوط به عموم است و استفاده عموم از هر یک از آنها نیازمند آن است که برای هر یک از آنها حریمی در نظر گرفته شود.

این مصداق حریم، عمدتاً ناظر به جنبه اقتصادی است؛ اما یک جنبه اخلاقی را نیز در بر دارد که همان احترام است؛ یعنی اینکه افراد دیگر از تصرف در حریم این مال ممنوع شد هاند و در حقیقت نوعی احترام به مالک آن است و بدین معناست که در تنگنا قراردادن مؤمن جایز نیست، ولو از طریق تصرف در حریم مال او باشد.

۱-۲-۲- کاربرد حریم در مورد انسان

مصداق دوم حریم عبارت است از چیزی که [انسان] از آن دفاع و حمایت می کند و بر سر آن می جنگد. (مجلسی، ۱۴۰۳ ق، ج ۲۹، ص ۲۸۴). این معنا هم آبروی انسان و هم اهل و عیال او را شامل می شود. شهید ثانی در بحث دفاع از نفس نوشته است: «انسان حق دارد در حد توان از جان و حریم و مال خویش دفاع کند.» (شهید ثانی، ۱۴۱۹ ق، ج ۱۵، ص ۴) امام خمینی نیز می فرماید اشکالی نیست در اینکه انسان، حق دارد از جان و حریم و مالش در برابر محارب و مهاجم و دزد و مانند آنها دفاع کند (خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱، ص ۴۶۳؛ شهید اول، ۱۴۱۴ ق، ج ۲، ص ۵۹ (فقهای دیگری که در این باره نظر، داده اند نیز مشابه همین عبارتها را آورده اند. (برای نمونه ر.ک: علامه حلی، منتهی المطلب فی تحقیق المذهب، ج ۱۵، ص ۲۶۰ و نجفی، محمدحسن، جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام، ج ۲۱، ص ۱۶) ملاحظه می شود که فقها، کلمه حریم را در برابر «مال» و «جان» به کار برده اند و مصادیق آن را نیز در کلمات خود چنین برشمرده اند:

«اگر هجوم آورد به حریم او، چه [به] زنش باشد یا غیر آن، واجب است جلوگیری از تجاوز او به هر صورتی که ممکن باشد، اگر چه منجر به کشتن فرد مهاجم شود؛ بلکه ظاهر، همین حکم [وجوب دفاع] ثابت است؛ اگر هجوم به حریم آبرو و در حدی کمتر از تجاوز باشد.» (خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱، ص ۴۸۷؛ خوئی، ۱۴۱۰ ق، ج ۳، ص ۵۷)

پس این مصداق از حریم، آبرو و اهل و عیال آدمی را نیز شامل می شود. پس آنچه برخی پنداشته اند که از نظر فقهی، حریم خصوصی با عنوان «الناس مسلطون علی اموالهم و انفسهم» تعبیر شده است و بر این اساس نیز حریم خصوصی با مالکیت خصوصی مترادف شده است، خلاف واقع است؛ چون دایره حریم، فراتر از مالکیت خصوصی است.

۱-۲-۳- حریم از منظر حقوق

واژه حریم به عنوان یک اصطلاح حقوقی، اولین بار در ایران و قبل از اینکه در کتاب های حقوقی به کار رو در قانون مدنی به کار رفت و این گونه تعریف شد: «حریم، مقداری از اراضی اطراف ملک و قنات و نهر و امثال آن است که برای کمال انتفاع از آن، ضرورت دارد.» (قانون مدنی، ماده ۱۳۶)

این تعریف، همان تعریفی است که فقها برای کاربرد نخست حریم ارائه کرده اند. با اینکه بعضی از حقوقدانان ایرانی می گویند: «زبان حقوقی هر کشور، ساخته عالمان حقوق است و همین زبان است که... قانونگذار نیز از آن پیروی می کند.» (کاتوزیان، ۱۳۷۲، ص ۲۱۶ و ۲۱۷)، اما خود آنان تعریف مستقلی از حریم ارائه نکرده اند.

اما کاربرد دوم حریم، چون در قانون نیامده است، حقوقدانان آن را تعریف نکرده اند. (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۸، ج ۳، ص ۱۶۵۳، ش ۶۰۴۰ تا ۶۰۵۰؛ همو، ۱۳۷۲، ج ۳، ص ۸۶ (بعده) و در آن مورد، صرفاً به اصطلاح «حرمة المنازل» اکتفا کرده و در تعریف آن گفته اند: حرمة المنازل؛ یعنی پاس احترام منازل مسکونی مردمان داشتن و هتک حرمت منازل نکردن. (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۸، ج ۳، ص ۱۶۵۲)

۱-۳- عناصر حریم خصوصی

بعضی حریم خصوصی را دارای سه عنصر دانسته اند که عبارت است از: خصوصی بودن، مخفی بودن و مصون بودن در برابر نظارت و مداخله دیگران (انصاری، ۱۳۸۶: ۳۸)؛ بعضی دیگر قید «در چارچوب قانون» را هم به این سه عنصر افزوده اند. بعضی (<http://humanr.persianblog.ir>) بعضی حق افراد برای تنها بودن (www.iranwsis.ir/Default.asp) و بعضی استقلال فرد نسبت به زمان و میزان افشای اطلاعات مربوط به خودش را به عنوان تنها عنصر حریم خصوصی، مورد توجه قرار داده اند. از نظر بعضی تنها دو عنصر خصوصی بودن و مصونیت، مورد تأکید است. بعضی علاوه بر خصوصی بودن، خفا و مصونیت، دو عنصر آزادی و استقلال در تصمیم گیری را نیز مورد توجه قرار داده اند. بعضی «خواست انسان بر پنهان ماندن» و «خواست انسان بر غیر قابل دسترس بودن» و یا عنصر «استقلال انسان در تصمیم گیری» را مورد توجه قرار داده اند؛ و در آخر بعضی تنها به خصوصی بودن (کدیور، ۱۳۸۷: ۴۷؛ همو، ۱۳۸۲، ش ۴۶، ص ۶۷) اهمیت داده اند. در مجموع این نظریات، هشت عنصر برای حریم خصوصی ذکر شده است:

خصوصی بودن و خفا در پنج تعریف، مصونیت در چهار تعریف، استقلال در تصمیم گیری در دو تعریف، استقلال نسبت به زمان و یا میزان افشای اطلاعات در یک تعریف و هر یک از آزادی در تصمیم گیری و تنهایی نیز در یک تعریف آمده اند؛ اما واضح است که مواردی چون تنهایی، استقلال در تصمیم گیری و آزادی در تصمیم گیری را نمی توان عنصر حریم خصوصی دانست؛ زیرا حریم خصوصی، اعم از تنهایی است و استقلال و آزادی در تصمیم گیری نیز اختصاص به حریم خصوصی ندارد و در بسیاری از موارد حریم عمومی نیز موجود است؛ اما عناصر دیگری نیز در ماهیت حریم خصوصی دخالت دارند و نمی توان تنها به ذکر بعضی از آنها بسنده کرد. لذا حریم خصوصی در تعریف مورد قبول، دارای عناصر زیر است:

۱-۳-۱- خصوصی بودن

این عنصر در ذات حریم خصوصی نهفته است؛ چون در غیر این صورت، عمومی خواهد شد و لذا اگر فردی امور مربوط به حریم عمومی را به درون فضای خصوصی زندگیش ببرد و انتظار عدم دخالت دیگران را داشته باشد، قطعاً انتظارش بجا نخواهد بود.

۱-۳-۲- آزادی از محدودیت های حقوقی

دیگر عنصر حریم خصوصی این است که در آن، انسان از قوانین و محدودیت های فقهی و حقوقی آزاد است و می تواند بر اساس نوع سلیقه و پسند خویش عمل نماید. البته این به معنای عدم وجود تکلیف فقهی در حریم خصوصی نیست؛ زیرا انسان در همه جا تکلیف دارد؛ اما این تکلیفی که در حریم خصوصی متوجه انسان است، امری است بین او و خدایش و علاوه بر اینکه اثرات وضعی کارهایش در این دنیا دامنگیر او خواهد شد، در قیامت نیز آثار تکلیفی آن دامنش را خواهد گرفت و در آنجا باید پاسخگوی اعمال و رفتار خویش در این دنیا باشد؛ اما نکته این است که نمی توان فردی را به سبب انجام یا ترک کاری در محیط خصوصی اش مورد بازخواست قرار داد.

۱-۳-۳- استقلال انحصاری در تصمیم گیری

حریم خصوصی چون محیطی است مربوط به شخص، طبیعی است که عواقب کارهایی که در آنجا صورت می گیرد، گریبان صاحب آن را خواهد گرفت. بر این اساس، هر گونه تصمیم گیری در حریم خصوصی، منحصراً در اختیار فرد است و هیچ فرد حقوقی یا حقیقی دیگری نمی تواند برای آن تصمیم گیری نماید؛ مگر با درخواست فرد صاحب حریم.

۱-۳-۴- عدم جواز دخالت و نظارت دیگران بر آن

همان طور که در توضیح عنصر قبل گذشت، چون حریم خصوصی مربوط به شخص است و او خود مستقلاً حق تصمیم گیری در مورد آن را دارد، بدیهی است که هیچ فرد حقوقی و یا حقیقی دیگری حق نظارت بر آن یا دخالت در آن را نخواهد داشت.

۱-۳-۵- خفا یا محرمانه بودن آن و عدم جواز ورود به آن و یا اطلاع از آن، بدون اجازه

چون انسان در حریم خصوصی اش آزاد است و می تواند به صورتی که سلیقه اش می پسندد زندگی کند و نیز چون حریم خصوصی، محیط راحتی و آسایش انسان است، طبیعتاً این محیط، محرمانه تلقی می شود و هر نوع سرک کشیدن به آن یا اطلاع یابی از آن، منوط به کسب مجوز از صاحب آن خواهد بود.

۲- تجزیه و تحلیل یافته ها

۲-۱- حریم خصوصی در حقوق کیفری ایران

۲-۱-۱- قانون اساسی

قانون اساسی ایران نیز گوشه چشمی به حریم خصوصی داشته است. اگرچه نویسندگان بر این باورند که طیف وسیعی از اصول قانون اساسی بویژه در فصل حقوق ملت با مفهوم حریم خصوصی در ارتباط و وابستگی اند و در عین حال هیچ اصلی بصراحت به مساله حریم خصوصی نپرداخته است، با این حال شاید بتوان اصل بیست و پنجم قانون اساسی را مرتبطترین اصل با حریم خصوصی افراد دانست: «بازرسی و نرساندن نامه ها، ضبط و فاش کردن مکالمات تلفنی، افشای مخابرات تلگرافی و تلکس، سانسور، عدم مخابره و نرساندن آنها، استراق سمع و هر گونه تجسس ممنوع است مگر به حکم قانون.» نحوه نگارش اصل هیچ منعی برای گسترش دایره شمول آن به مصادیق جدید نظیر نامه های الکترونیک ایجاد نمی کند. استثنای پایانی قانون مگر به حکم قانون، خود دایره وسیعی از اقدامات قانونی - قضایی را لازم می آورد. این استثنا به این معناست که موارد چنین تجسسی باید دقیقاً در قانون روشن شود و در هر مورد خاصی باید با حکم پیشین مقام قضایی وفق شرایط قانونی انجام گردد.

در رویه قضایی، شناسایی حریم و مکان خصوصی به نحو پراکنده و مبهم رسیدگی می گردد و تلقی ذهنی جامعه بر این است که همه فضاها و دارایی هایی که نمی توان بدون اجازه شخص به آنها ورود و دسترسی یافت حریم خصوصی است. گفته می شود به همین لحاظ منزل، اطاقهای هتل، اتومبیل، نامه ها و مکاتبه های خصوصی جلوه هایی از حریم خصوصی می باشند. رعایت حریم خصوصی در راستای احترام به حقوق شهروندی ملت قابلیت تغییر می یابد.

حمایت قانون گذار از سرمایه های معنوی و حفظ حقوق غیرمالی شهروندی همچون حق حمایت، آزادی توأم با مسئولیت، امنیت، تعرض ناپذیری مکالمات و مکاتبات، آزادی اندیشه و بیان، مصونیت جان، مال، حیثیت، اعتبار و شخصیت افراد از تعرض ناروا، نامشروع و غیرقانونی در قانون اساسی از جمله در اصول ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۵، ۲۸، ۳۸ و ۳۹ و نیز دیگر قوانین عادی منبعت از مبانی و قواعد فقهی و اصول کلی حقوقی، حکایت از اهمیت پاسداشت حرمت و کرامت انسانی و احترام به آزادی های مشروع افراد جامعه دارد. حق خلوت و رعایت حریم خصوصی انسان ها که به عنوان یکی از مصادقات های مهم سرمایه معنوی انسانی مورد توجه نهادهای حاکمیتی داخلی و سازمان های بین المللی قرار گرفته و در اعلامیه جهانی حقوق بشر سازمان ملل متحد و نیز اعلامیه حقوق بشر اسلامی شناسایی و بر حفظ آن تأکید شده است، نیاز به بررسی تحلیلی و شناخت جایگاهش در عرصه فقه اسلامی و حقوق موضوعه دارد.

۲-۱-۲- قانون آیین دادرسی کیفری

قانون آیین دادرسی که قانون تضمین کننده حقوق و آزادی های «تعیین شده» محسوب می شود، موثرترین وسیله برای عمل کردن حمایت از حق حریم خصوصی است بطوری که با نگاهی اجمالی به برخی از مواد این قانون می توان میزان حمایت واقعی از حریم خصوصی را احراز کرد. البته تنها از طریق استناد به یک یا چند ماده قانون آیین دادرسی نمی توان احراز کرد که حریم خصوصی حمایت شده و این حمایت به چه میزان است؛ بلکه باید با مطالعه همه مواد این قانون «روح آیین دادرسی» موجود را کشف کرد. در میان قوانین آیین دادرسی، قانون آیین دادرسی کیفری در مقایسه با سایر قوانین (آیین دادرسی مدنی، اداری) اهمیت بیشتری دارد؛ زیرا در این قانون بیش از سایر قوانین آیین دادرسی، قدرت حکومت و مأموران دولت در تعرض به حقوق و آزادی های فردی و اجتماعی محدود می شود. مهم ترین مواد این قانون در حمایت از حریم خصوصی شامل ماده ۹۶، ۹۷، ۹۸، ۱۰۰، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۶، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۲۹ و ۱۳۱ است.

۲-۱-۳- قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲

قانونگذار در ماده ۴ از قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ بیان می‌دارد: هرگونه اقدام محدود کننده، سلب آزادی و ورود به حریم خصوصی اشخاص جز به حکم قانون و با رعایت مقررات و تحت نظارت مقام قضایی مجاز نیست و در هر صورت این اقدامات نباید به گونه‌ای اعمال شود که به کرامت و حیثیت اشخاص آسیب وارد آورد. توجه قانونگذار به حریم خصوصی و اهمیت آن از منظر وی به حد و درجه‌ای از اهمیت بوده است که حتی حفظ آن را در خصوص متهم نیز لازم و ضروری دانسته است. به عبارتی دیگر یکی از اهداف متعالی قانون آیین دادرسی کیفری جدید توجه به حقوق متهم می‌باشد، به طوریکه برای این عدم توجه و نیز ناقضان این هدف، ضمانت اجرا نیز در نظر گرفته است. به طوری که باید بیان داشت در مرحله تعقیب متهم، هرگونه ورود به حریم خصوصی اشخاص باید با شرایط قانونی صورت گیرد. از جمله این شرایط:

-حکم قانون

-رعایت مقررات

-تحت نظارت مقام قضایی

-توجه و در نظر گرفتن حیثیت افراد را می‌توان بیان کرد

این در حالی است که تکلیف به حفظ حریم خصوصی و رعایت حقوق شهروندی وظیفه‌ای همگانی می‌باشد، بنابراین چنانچه مامورین محترم نیروی انتظامی و نیز سایر مقامات و اشخاص ذی‌سمت قانونی، در هر مرحله‌ای، متهم را از حقوق اساسی اش محروم کنند به انفعال از خدمت و محرومیت از یک تا پنج سال از مشاغل حکومتی و حبس از دو ماه تا سه سال محکوم می‌شود. از همین روی قانونگذار در ماده ۷ از قانون آیین دادرسی کیفری جدید بیان می‌دارد: در تمام مراحل دادرسی کیفری، رعایت حقوق شهروندی مقرر در قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی مصوب ۱۳۸۳ از سوی تمام مقامات قضایی، ضابطان دادگستری و سایر اشخاصی که در فرآیند دادرسی مداخله دارند، الزامی است. بنابراین متخلفان علاوه بر جبران خسارات وارده، به مجازات مقرر در ماده ۵۷۰ کتاب تعزیرات قانون مجازات اسلامی محکوم خواهند شد، مگر آنکه در سایر قوانین مجازات شدیدتری مقرر شده باشد. از طرفی دیگر ماده ۵۷۰ قانون تعزیرات مصوب ۱۳۷۵ بیان می‌دارد: هر یک از مقامات و مامورین دولتی که برخلاف قانون، آزادی شخصی افراد ملت را سلب کند یا آنان را از حقوق مقرر در قانون اساسی محروم نماید علاوه بر انفعال از خدمت و محرومیت یک تا پنج سال از مشاغل حکومتی به حبس از دو ماه تا سه سال محکوم خواهد شد.

۳- نتیجه‌گیری

در قانون مجازات اسلامی، مجازات‌های اعمال مجرمانه افتراء، قذف، توهین و نشر اکاذیب -به عنوان ضمانت اجرایی کیفری سرمایه‌های معنوی افراد- یکی از راه‌های جبران خسارت معنوی ناشی از جرم لحاظ شده است. امروزه با توسعه کاربرد فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات در جوامع بشری، تدوین قوانین مناسب برای حمایت حقوقی و قضایی از خلوت و حریم خصوصی داده‌پیم‌های شخصی افراد از اهمیت شایانی برخوردار است؛ زیرا یکی از راه‌های مهم ورود خسارت معنوی به حیثیت و شرافت انسان‌ها از طریق این فن‌آوری می‌باشد.

قانون‌گذار در ماده ۸ قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی مصوب سال ۱۳۸۳ مقرر می‌دارد: "بازرسی‌ها و معاینات محلی جهت دستگیری متهمان فراری و کشف آلات و ادوات جرم، براساس مقررات قانونی و بدون مزاحمت و در کمال احتیاط انجام شود و از تعرض نسبت به اسناد و مدارک و اشیایی که ارتباطی به جرم نداشته و یا به متهم تعلق ندارند و افشای مضمون نامه‌ها، نوشته‌ها و عکس‌های فامیلی و فیلم‌های خانوادگی و ضبط بی‌مورد آنها خودداری گردد".

قانون‌گذار برای حسن اجرای ماده مذکور، اصول ۲۰، ۲۲، ۲۳، ۲۵، ۳۲، ۳۷، ۳۸ و ۳۹ قانون اساسی و مواد ۹۶، ۹۷، ۹۹، ۱۰۰ و ۱۰۴ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۸۱، ضمانت اجرای کیفری موضوع مواد ۵۸۰، ۵۸۲، ۶۴۸ و ۶۹۱ قانون مجازات را قرار داده است.

همچنین با توجه به اصل ۱۷۱ قانون اساسی و مواد ۱، ۲ و ۴ قانون مسئولیت مدنی، صرف‌نظر از اختلاف دیدگاه‌های فقهی و حقوقی در شیوه جبران خسارت معنوی که منطبق با اصول کلی حقوقی و قواعد مسلم فقهی همچون قاعده "لاضرر و لاضرار" است، با پذیرش مسئولیت جبران زیان‌های معنوی، ضمانت اجرایی مدنی نیز برای تدارک خسارت‌های مدنی ناشی از جرایم علیه حقوق و سرمایه‌های معنوی اشخاص وجود دارد.

منابع

- ۱- قرآن کریم
- ۲- ابن منظور، لسان العرب، تصحیح: امین محمد عبد الوهاب، محمد صادق العبدی، بیروت: دار احیاء التراث العربی و مؤسسه التاریخ العربی، ۱۴۱۶ ق.
- ۳- امام خمینی، سیدروح الله، تحریر الوسیله، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ۱۳۷۹.
- ۴- انصاری، باقر، حقوق حریم خصوصی، تهران: سمت، ۱۳۸۶
- ۵- بروجردی، مهدخت، «حریم خصوصی در جامعه اطلاعاتی» www.iranwsis.ir/Default.asp
- ۶- جعفری لنگرودی، محمد جعفر، دانشنامه حقوقی، تهران: امیرکبیر، ۱۳۷۲
- ۷- جعفری لنگرودی، محمد جعفر، مبسوط در ترمینولوژی حقوق، تهران: گنج دانش، ۱۳۷۸
- ۸- جوهری، اسماعیل بن حماد، الصحاح، تاج اللغة و صحاح العربیة، تحقیق: احمد عبدالغفور غفار، بیروت: دارالعلم للملایین، ۱۴۰۷ ق
- ۹- حسینی عاملی، سیدمحمدجواد، مفتاح الكرامة فی شرح قواعد العلامة، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۲۸ ق.
- ۱۰- خوئی، سیدابوالقاسم، منهاج الصالحین، قم: مبدینة العلم، ۱۴۱۰ ق
- ۱۱- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، زیر نظر: محمد معین و سیدجعفر شهیدی، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۷۳
- ۱۲- شهید اول، الدروس الشرعیة، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۴ ق.
- ۱۳- شهید ثانی، مسالك الافهام الی تنقیح شرایع الاسلام، قم: مؤسسۀ معارف اسلامی، ۱۴۱۹ ق.
- ۱۴- شیخ طوسی، الخلاف، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۵ ق.
- ۱۵- صدر، سیدمحمدصادق، ماوراء الفقه، بیروت: دارالاضواء، ۱۴۱۷ ق
- ۱۶- طریحی، فخر الدین، مجمع البحرین، نسق و تحقیق: قسم الدراسات الاسلامیه مؤسسۀ البعثة، تهران: مؤسسۀ بعثت، ۱۴۱۴ ق.
- ۱۷- علامه حلی، تذکرۀ الفقها، چاپ قدیم.
- ۱۸- علامه حلی، منتهی المطلب فی تحقیق المذهب، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۸۷
- ۱۹- فخر المحققین (حلی)، محمد بن حسن بن یوسف، ایضاح الفوائد فی شرح مشکلات القواعد، قم: اسماعیلیان، ج ۲، ۱۳۸۷.
- ۲۰- فراهیدی، خلیل بن احمد، العین، تحقیق: مهدی المخزومی و ابراهیم السامرائی، تصحیح: اسعد الطیب، انتشارات اسوه، ۱۴۱۴ ق.
- ۲۱- قانون مجازات اسلامی، مصوب ۱۳۹۲
- ۲۲- قانون مدنی.
- ۲۳- کدیور، محسن، «پیش درآمدی بر بحث عمومی و خصوصی در فرهنگ اسلامی»، بازتاب اندیشه در مطبوعات و اینترنت، بهمن ۱۳۸۲، ش ۴۶

- ۲۴- کدیور، محسن، حق الناس، اسلام و حقوق بشر، تهران: کویر، ۱۳۸۷
- ۲۵- کاتوزیان، ناصر، مقدمه علم حقوق و مطالعه در نظام حقوقی ایران، تهران: شرکت انتشار با همکاری شرکت بهمن برنا، ۱۳۷۲
- ۲۶- مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، بیروت: مؤسسه الوفا، ۱۴۰۳ ق.
- ۲۷- مجلسی، محمدتقی، روضه المتقین فی شرح من لا یحضره الفقیه، قم: مؤسسه کوشان پور، ج ۶، ۱۴۰۶ ق.
- ۲۸- مغنیه، محمدجواد، فقه الامام جعفر الصادق، بیروت: دارالتیاری جدید دارالجواد، ۱۴۱۳ ق.
- ۲۹- نجفی، محمدحسن، جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام، تهران: دارالکتب الاسلامی، ۱۳۹۲ ق.

Private right in criminal law of Iran

Ayatolah Parvizi Fard^{1*}, Massoud Haghdamian²

1. Assistant Professor and Faculty Member of Islamic Azad University, Kangavar branch

2. Master student of Criminal Law and Criminology, Islamic Azad University, Kangavar Branch.

Abstract

Private right is a collection of everyone's behaviors and properties which are not obvious for other people and person does not want to reveal them. People do not like others enter their private environment and react towards them. The existence of principles in Islam, such as the necessity of respecting the inherent dignity of man, respect, prestige, the necessity of concealing the secret, and the affirmation of various verses and narrations on the investigation sanctity into private life of individuals, the prohibition of entering into the home without permission, the prohibition of eavesdropping, the disclosure of secret and ... represents the value of the private right in the legal system. In Iran's law, according to ordinary law, there are distributed materials including civil liability law, the Islamic Penal Code, and civil and criminal protections are foreseen, but if the private right law is passed that specifically refers to this subject and has been addressed and considered different aspects, an effective step will be taken in this field. Unlike the basic laws of countries that have protected their private right in a specific way in the form of specific principles, Iran's constitution does not have a specific text protecting private right.

Keywords: Private Right, Criminal Law, Iran
